

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KAMU HARCAMALARI VE VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: KOENTTEGRASYON VE NEDENSELLİK TESTİ UYGULAMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Yasemin İrem YİĞİT¹

Uzman

Süleyman Demirel Üniversitesi

E-mail: yaseminiremyigit@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6041-6102

Öz

Ekonomik büyümeyi sağlamada para ve maliye politikaları önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda maliye politikası ekonomiye yön vermede kullanılan, büyüme hedeflerinin gerçekleşmesini sağlayan ya da kriz dönemlerinde ülke ekonomisini canlandırmak için başvurulan, ülke ekonomisinin gelişmesini sağlayan önemli bir politika aracı olmuştur. Yapılan bu çalışmada kamu harcamaları ve vergiler ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve nedensellik yönlerine ulaşılması amaçlanmıştır; Türkiye örneğinde değişkenler Koentegrasyon ve Granger nedensellik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda; 1995-2019 yılları arasındaki kamu harcamalarının, ekonomik büyüme ve vergilerin bir nedeni olduğu; değişkenler arasında uzun dönemde ilişki olduğu ek olarak ekonomik büyüme, vergiler ve kamu harcamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliye Politikaları, Ekonomik Büyüme, Büyüme Teorileri.

Alan Tanımı: İktisat

---

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** yaseminiremyigit@hotmail.com

Atf (APA): Yiğit, Y. İ., (2024), Kamu Harcamaları ve Vergilerin Ekonomik Büyüme üzerine Etkileri: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması: Türkiye Örneği, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 16 (2): 143-172.

THE EFFECTS OF PUBLIC EXPENDITURES AND TAXES ON ECONOMIC GROWTH: APPLICATION OF COINTEGRATION AND CAUSALITY TEST; EXAMPLE OF TURKEY

Abstract

Monetary and fiscal policies play an important role in ensuring economic growth. In this context, fiscal policy has been an important policy tool used to guide the economy, to achieve growth targets or to revive the country's economy in times of crisis, and to ensure the development of the country's economy. In this study, it was aimed to reach the causality aspects and whether there is a significant relationship between public expenditures and taxes and economic growth; Variables in the Turkish sample were analyzed using the cointegration and Granger causality analysis method. In the results of working; The economic growth between 1995-2019 was a cause of public expenditures and taxes; It has been concluded that there is a long-term relationship between the variables, in addition, there is a significant relationship between economic growth, taxes and public expenditures.

Key Words: *Fiscal Policies, Economic Growth, Growth Theories.*

JEL Codes: *O110*

1.GİRİŞ

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabı ile klasik iktisadın temelleri atılmıştır. Başta Adam Smith olmak üzere, Jean-Baptiste Say, David Ricardo ve John Stuart Mill bu düşünce kuramını geliştiren iktisatçılardır. Klasik iktisat okuluna göre devlet piyasaya müdahale etmemeliydi çünkü "görünmez el" sayesinde piyasaların kendiliğinden dengeye geleceği düşüncesini savunmuşlardır. Ancak Büyük Buhran ile "görünmez el" mekanizması işe yaramamış ve krizin şiddeti gittikçe şiddetlenmiştir; bu sebeple Keynes, klasik okula eleştiriler yaparak maliye politikası araçları ile piyasaya müdahale edilmesini savunmuştur. 1970'li yıllara kadar Keynesyen okul görüşleri benimsenmiş olsa da Bretton Woods sisteminin çökmesi, Vietnam Savaşı, petrol fiyatlarında meydana gelen hareketlilik vs. ile ekonomiye müdahale konusunda yetersiz kalması sonucunda birçok eleştiriye maruz kalmış ve yeni okulların doğmasına sebebiyet vermiştir. Piyasalara müdahale için farklı görüşler barındıran ekonomi bilimi ekonomik büyüme konusunda da birçok düşünce barındırmaktadır.

Ekonomik büyüme insanlar arasında gelir dağılımında adaletin sağlanması, refah seviyelerinde yükselme ya da alım gücünde yükselme gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Kısaca ülke ekonomisinde büyüme sağlanması sonucunda; bireyler

arasında gelir dağılımının eşitliğine, yaşam kalitelerinde ve refah seviyelerinde artışlar meydana getirmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi ülkelerin temel hedefleri ekonomik büyüme gerçekleştirmektir. Bu sebeple refah artışı sağlamak, ekonomiyi canlandırmak ya da yoksulluk oranlarını düşürmek için politika rotası oluştururlar. Bu rota dahilinde maliye politikası araçları ve para politikası araçları ile müdahale ederler; maliye politikasını içeren teşvik, canlandırma ve kalkınma programları oluşturarak ekonomiye müdahale etmektedirler.

Yapılan bu çalışmada ekonomik büyüme kavramı iktisat tarihindeki teoriler çerçevesinde araştırılmış olup; ekonomik büyümenin belirleyicisi olan maliye politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki de iktisat tarihi açısından incelenmiştir. Çalışmada Türkiye örneğinde 1995-2019 yıllarını kapsayan dönemde toplam kamu harcamaları ve vergi değişkenlerinin ekonomik büyümeye etkisi analiz edilmiştir. Yöntem olarak zaman serisi analizi benimsenmiş olup aynı zamanda değişkenler arasındaki Koentegrasyon ve Nedensellik ilişkisi de analize dahil edilmiştir.

Türkiye örneğinde yapılan çalışmada; ekonomik büyüme, vergiler ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek için Birim kök testleri olan Dickey-Fuller (ADF) ve Philip-Perron (PP) uygulanmıştır. Ardından serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini anlamak için Johansen tarafından geliştirilen Koentegrasyon (Eşbütünleşme) testi yapılmıştır. Değişkenler arasında nedensellik olup olmadığını anlamak amacıyla da Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

2.İKTİSAT TARİHİNDE EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ

İktisat tarihinde ekonomik büyüme tüm toplumlar için vazgeçilmez bir hedef olmuştur. İnsanoğlunun refahını yükseltmek, gelir dağılımında eşitsizlikleri azaltmak, üretimi arttırmak ya da işsizlik seviyesini azaltmak gibi değişkenler ekonomik büyümeye yön vermektedir. Bu sebeple geçmişten günümüze ekonomik büyümenin belirleyicilerinin ne olduğu tartışılmaktadır. Büyüme teorilerinin amacı ise büyümenin belirleyicilerini belirleyerek ülkeler arasında oluşan gelir farklılıklarını ve kişi başına düşen gelir düzeyleri arasındaki farklılıkları analiz ederek ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri açıklamaktır.

Geçmişten beri tartışmalara konu olan ekonomik büyüme konusu ilk başta Adam Smith ile gündeme gelmiş arkasından R. Malthus, D. Ricardo, K. Marx ve J. Schumpeter gibi iktisatçıların görüşünde açıklanmaya devam edilmiş. Solow, Harrod-Domar, Romer, Rebelo, Barro ve Lucas gibi iktisatçılar tarafından farklı büyüme modelleri geliştirilmiştir.

1450-1750 dönemlerini kapsayan yıllarda merkantilist düşünce hakimdi ve bu düşünceye göre ekonominin temelinde devlet iradesi yatmaktaydı. Devlet ile ekonominin beraber büyümesi esasına dayanan bu düşünce doktrini, hazinenin büyümesi için ülkedeki kıymetli madenlerin çoğaltılması ile büyümenin gerçekleşeceğini savunmuşlardır.

1750-1776 dönemlerini kapsayan yıllarda fizyokrat düşünce hakimdi ve bu düşünce merkantilist düşünceye tepki olarak doğmuştur. Benimsedikleri düşünce “*birakınız yapınlar, bırakınız geçsinler*” olmuştur. Ekonomik büyümenin asıl kaynağının tarım olduğunu savunmuşlardır, merkantilistlerin aksine ticarete önem vermemişlerdir. Üretim kaynağı olan toprak fizyokratlar için büyümenin temel yapı taşı olarak kabul edilmiştir.

Fizyokrazi’ de şekillenen düşünceler Klasik iktisadın zeminini oluşturmuştur. Bu ekolün oluşmasında başlıca faktör Sanayi Devrimi olmuştur. Özellikle o yıllarda B. Say, R. Malthus, D. Ricardo ve S. Mill gibi iktisatçılar ekonomik büyümenin belirleyicilerini açıklamaya çalışmışlardır. Klasik iktisadın temelinin atılmasıyla ekonomik büyüme kavramı önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

1929 Buhranının gerçekleşmesiyle Keynesyen görüş ortaya çıkmıştır. Ekonomiye devletin müdahale etmesini savunan John Maynard Keynes ekonominin düzenli işleyebilmesi için devletin müdahale etmesini savunmuştur. 1936 yılında Büyük Buhranın devam etmesi ve devamında artan işsizlik oranları ile ekonomide durgunluk meydana gelmesiyle klasik iktisadi düşünce doktrini yerini Keynesyen iktisada bırakmıştır. Keynesyen iktisat, istihdamı belirleyen faktörleri tespit edip o etkenleri açıklamaya çalışmıştır. İstihdam ve talep arasındaki ilişkiyi açıklayan Keynes istihdamı belirleyen faktörün üretilen mal ve hizmetlere olan talep olduğunu savunmaktadır. Keynes devletin para politikasından çok maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesini savunmuştur. Bu düşüncelerinden sonra devletin iktisada müdahalesi giderek artmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde işsizliğin yanında enflasyon da yaşanmaya başlamıştır. Bu durumu stagflasyon ile açıklayan Keynesyen görüş, bu ekonomik (kargaşa) durumu açıklamada ve çözüm üretmede başarısız olması sebebiyle, başta monetaristler olmak üzere birçok iktisadi düşünür tarafından eleştirilere maruz kalmıştır.

1970’lerde yaşanan stagflasyon ile Keynesyen teorisinin açıklayamadığı yüksek enflasyon ve işsizliğin sebebi Keynesyen teorisinin, enflasyonun sıkı işgücü piyasalarından kaynaklandığını buna ek olarak kitlesel işsizliğe fiyat deflasyonunun eşlik etmesi gerektiği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bu durum sonucunda Keynesyen iktisadın yetersiz kalmasıyla Yeni Klasik İktisadın temelleri atılmıştır.

1970' li yıllarda geliştirilen bu modelin önde gelen isimleri R. Lucas, J. Muth, T. Sargent, R. Barro ve J. Miller' dir. Bu düşünce doktrinine göre piyasalar sürekli kendini temizlemekte ayrıca fiyat ve ücretlerin esnek ve tam rekabet koşullarının geçerli olduğu savunulmaktadır. Ekonomide doğal işsizlik düzeyinin olduğunu ve para ve maliye politikalarının etkisiz olduğunu savunmuşlardır.

1976 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesiyle Yeni Keynesyen iktisat düşüncesi hâkim olmuştur. Yeni Keynesyenler literatürde “gevşek monetaristler” olarak tanımlanmaktadır. Bu görüşe göre devletin piyasaya müdahale etmesi görüşü hâkim olmuştur.

Keynesyen görüşleri kullanan Harrod ve Domar' ın katkılarıyla 1940 yılında Solow Büyüme modeli oluşturulmuştur. Daha sonrasında ise asıl büyümenin belirleyicilerini belirleyen günümüzde de hala fayda sağladığımız İçsel Büyüme Modeli ortaya çıkmıştır.

2.1.Klasik Büyüme Teorisi

Adam Smith 1776 yılında “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında iş bölümünde uzmanlaşma ile gelir seviyesinde yükselmelerin yaşanacağını vurgulamıştır. Yaptığı çalışmalarda kişi başına düşen gelirdeki artış ile emek verimliliğinin belirleyicileri üzerinde durmuştur (Kurz ve Salvodori,2003:4). Smith' e göre emek verimliliği belirleyici faktör olmuştur, bu durumu “*Emek üretim gücündeki en büyük gelişme ve iş bölümü ile ortaya çıkar*” şeklinde ifade etmiştir.

Bu büyüme modeline göre iş bölümüne dayalı olarak teknolojik ilerleme sağlandığında emek verimliliği artışı meydana gelecektir. Bu sayede hasıla artışı meydana gelecek bunun sonucunda ekonomik büyüme ve refah artışı sağlanmış olacaktır. Hasıla artışı pazarın genişlemesine bu sayede talebin artmasına olanak sağlayacaktır. Dengeli ve verimli sağlanan işgücü ile daha geniş bir pazar yapısı sağlanarak emeğin verimliliğindeki bu artış ile ekonomik büyümenin olumlu yönde etkileneceğini savunmuşlardır (Derin, 2008:4-22). Dolayısıyla ekonominin arz yönüne ağırlık vermeleri ve her arzın kendi talebini oluşturacağı düşüncesi “toplam talep” kavramını arka plana atmıştır (Savaş,1984:182)

2.2.Thomas R. Malthus Büyüme Teorisi

Malthus 1798 yılında “Nüfus Üzerine Deneme” eserini yayımlayarak, Nüfus ile gıda artışı arasında gerçekleşen ilişkiden bahsetmiştir (Dunn, 1998: 76). Malthus' un savunduğu düşünce savına göre nüfusa müdahale edilmediği takdirde her yirmi beş yılda nüfusun iki katına çıkacağıdır. Yani nüfusun geometrik bir şekilde artış göstereceğini savunmuştur. Ek olarak Malthus' a göre gıda artışlarında da Azalan

Verimler Kanununun geçerli olduğunu iddia etmiştir (Hiç,1994:22). Malthus ‘un geliştirdiği bu teoride asıl anlatılmak istenen, nüfus geometrik bir dizilim ile (1,2,4,8,16...) artarken, gıda ürünleri ise aritmetik bir dizi halinde (1,2,3,4,5...) artış gösterdiğidir (Ünsal,2007:51). Bu düşüncesinin temel savı gıda kaynaklarının üretimine göre nüfus oranının daha fazla artması ve gıda fiyatlarında gerçekleşen aritmetik artışa karşı nüfusun geometrik olarak yükselmesi durumudur (Thomas, 1965:18). Özetlemek gerekirse nüfus oranının yükselmesi ile gıdaya olan taleplerinin artması ancak gıdanın sağlanabilmesi için tarımın yetersiz kalması durumudur. Daha fazla toprağın işlenmesi durumu da verimliliğin düşmesine neden olacak, kişi başına düşen gelir düzeyinde azalmalar meydana gelecek. Yani nüfusun yükselmesi iktisadi büyümede olumsuz etkiler yaratacaktır.

2.3.David Riardo Büyüme Teorisi

David Ricardo’ ya göre ekonomide büyüme kendiliğinden gerçekleşir ve zamanla durgunluk yaşanmaya başlar. 1815 yılında “Karlara Üzerine Deneme” eseri ile bölüşüm teorisinin temelini atmıştır (Akyüz,1977:17). Bölüşüm teorisi ile Smith’ in büyüme teorisine katkıda bulunan Ricardo, büyüme ve bölüşümün iktisadın temeli olduğu düşüncesini savunmuştur (Ricardo,1817:16-17).

Ricardo’ nun iktisadî büyüme teorisinin temel düşünceleri şöyledir:

1. Tam rekabet,
2. Tam istihdam,
3. Devletin ekonomik hayata karışmaması,
4. Tarımda azalan verimler kanununun geçerli olması,
5. Ücretler kısa dönemde emek arz ve talebine bağlı iken, uzun dönemde ise asgari geçim düzeyine bağlı olması (Malthus ‘un nüfus teorisi etkisini gösterir),
6. Sanayide ise artan verimler kanununun geçerli olmasıdır (Özgüven,1988:12).

2.4.Karl Marx Büyüme Teorisi

19.yüzyıl’ da İngiltere’ nin ekonomik problemlerinden etkilenen Marx daha öncesinde Ricardo’ nun da analiz ettiği sanayi devrimi çerçevesinde analizler gerçekleştirmiştir. Marx’ a göre kapitalist girişimcilerin değeri arttırılmalı bunun sonucu olarak sermayede artışlar gerçekleşir bunun da ücretlerde artış meydana getireceğini savunmuştur. Bu düşüncesiyle Ricardo’ dan etkilendiği görülmektedir (Hiç,2002:30-31).

Marksist kapitalist büyüme sisteminde; “*Kapital birikimi önem arz eder. Teknik değişme ön planda rol oynarken, kapitalist birikim için tekrar -sürekli üretim*

gereklidir. Artı-değer elde etmek için kullanılan kapital, birikime gidiyorsa; yeniden üretim sürecine girerek tekrara dayalı bir üretim söz konusu olmaktadır.” (Kazgan, 1991:387).

Kısaca; Marx’ a göre büyüme, kapitalistler arasında rekabet durumunun artmasıdır. Sermaye birikimini belirleyen faktör artı-değer’ in kapitale dönüşüdür. Uzun dönemde kapitalizm hâkim olduğundan dolayı karların düşeceği ve yatırım oranlarının azalmasına sebebiyet vereceği, bu sebeple ekonomik büyümenin olumsuz etkileneceği görüşü savunulmuştur.

2.5.Keynesyen Büyüme Teorisi

Büyük buhranın etkisiyle klasik iktisadın yetersiz kalması durumuyla 1930 da ortaya çıkan ve 1960 yıllarına kadar pek çok devletin politikalarını şekillendirmiş bir teoridir. J. M. Keynes’ in 1980 yılında “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı çalışmasında “Devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmazdır. Bunda birçok faktör olmakla birlikte, ana neden toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır” demiştir (Han,2006:44).

Keynesyen Büyüme Teorisinin görüşleri şu şekildedir:

1. Ekonomide tam istihdam dengesi tesadüfi bir denge. Devlet piyasaya müdahale etmezse ekonomide dalgalanmalar meydana gelecektir.
2. Fiyatlar ve ücretler klasik iktisatçıların savundukları gibi esnek değildir.
3. Ekonomiye talep yönlü bakmışlardır. Her talep kendi arzını yaratır düşüncesi hakimdir. Ekonomide büyüme ve canlanma ancak talep yanlı politikalarla gerçekleşebilir.
4. Klasiklerin aksine devlet müdahalesi anlayışı hakimdir. Tam istihdam seviyesine ulaşmak ancak ve ancak devlet müdahalesi ile sağlanabilmektedir. Yatırım ve tüketim harcamaları için sağlanacak optimum seviye ancak devletin piyasaya müdahale etmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu sebeple müdahaleci politikalar ekonomide büyüme sağlayacaktır (Savaş, 1994:190-207).

2.6.Harrod ve Domar Büyüme Teorisi

Keynes 1936 yılında piyasa mekanizmasının otomatik olarak tam istihdam dengesine ulaşamayacağını “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” kitabında vurgulamıştır. O zamanlar Keynesyen devrim olarak nitelendirilen bu düşünce geliştirilirken yatırımların sadece toplam talep üzerindeki etkileri üzerinde durulurken; yatırımların sermayeye olan etkisi göz ardı edilmiştir. Yani kısa dönemli statik analizler modele dahil edilmiştir. Bu sebeple Keynes’ in genel teori kitabının basımından sonra iktisatçı F. Harrod (1937) tarafından “Bay Keynes ve

Geleneksel Teori” başlıklı makalede eleştirilmiştir. Ardından Harrod 1935 yılında Dinamik Teori Üzerine Bir Deneme adlı makalesinde, yatırımların toplam taleple ve sermaye birikimleriyle aralarındaki ilişkiden bahsetmiştir. II. Dünya savaşı sonrasında Domar (1946) Harrod modeline benzer bir analiz yapmıştır. Bu sebeple iki modelin aynı analizi yapması Harrod ve Domar modelinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Ünsal,2019:83-84). Keynesyen ekole bağlı olan ve modern büyüme teorisi adı altında isimlerini duyuran Harrod ve Domar, emek- sermaye faktörlerinin sabit ve ölçeğe göre getiri varsayımı üzerinde durmuşlardır. Ancak Keynesyen iktisatla ayrıldıkları nokta; ekonomiye uzun dönemli bakmış olmalarıdır.

Bu teoride büyümeyi etkileyen unsurlar;

- Tasarruflar,
- Sermaye-hasıla oranı,
- Yatırımlar’ dır (Berber,2006:72-83).

Yani Harrod-Domar modeline göre iktisadî büyüme, tasarrufların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

2.7.Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Neoklasik büyüme teorisi Solow’ un geliştirdiği modern büyüme teorisinin ikinci dalgası olarak nitelendirilmektedir. Neo-klasik iktisadın büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen Solow büyüme teorisi literatürde Neo-Klasik büyüme modeli olarak da bilinmektedir (Ünsal,2019:111).

1956 yılında iki iktisadi düşünür olan Solow ve Swan tarafından Neo-Klasik iktisadın temelleri atılmıştır.

Bu teorinin üç varsayımı bulunmaktadır. Bunlar;

1. Girdiler iki kat artarsa, çıktılarda iki kat artacaktır.
2. Üreticiler ve tüketiciler fiyat kabul edici konumundadır ve piyasada arz ve talebi eşitlerler, bu sayede piyasalar sürekli olarak temizlenmektedir.
3. Dışsallık yoktur (Ünsal,2019:111-114).

Model aslında kapalı bir ekonomide yaşanan tasarruf ve nüfus artışı ayrıca teknolojik ilerlemelerin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği konularına yoğunlaşmıştır. Neo-klasik büyüme teorisinin temel düşünce savları şu şekildedir;

1. Modelde ölçeğe göre getiriler sabittir (azalan verimlere dayalı).
2. Sermayenin marjinal verimliliği azalmaktadır.
3. Bağımsız bir yatırım fonksiyonu bulunmaktadır.
4. Faktörler arası ikame olanaklıdır.

5. Nüfus dışsal olarak sabit hızla büyümektedir (Kibritçioğlu,1998:205-231).

Neoklasik büyüme teorisi düşünürleri, büyümenin belirleyicileri olan nüfus artışı, Teknolojik yenilikler ve Yatırımlar üzerinde araştırmalar yapmışlardır. Bu teoride iktisadi büyümenin gerçekleşmesi tasarruf-sermaye ve sermaye birikimi sayesinde gerçekleşmektedir. Bu teoriye teknoloji faktörü dahil edilmemiş olsa bile teorinin ana dinamiklerinden biriside teknolojidir. Çünkü tasarruf-sermaye ve yatırımları teknoloji sürekli olarak yenileyerek geliştirmektedir (Parasız,2003:131). Ek olarak teknolojiyi dışsal olarak kabul etmelerinin yanı sıra, ekonomik büyümenin de belirleyicisi olduğunu savunmuşlardır.

Bu teoriye göre devlet piyasaya müdahale etmemelidir, çünkü; devletin müdahalede bulunması bir süre sonra durgunluğu meydana getirecektir. Ayrıca büyümenin belirleyicisi olarak kabul edilen sermaye-yatırım ve tasarrufların dışsal olması durumu, 1985' lerde içsel büyüme teorilerinin (yeni büyüme teorisi) de harlanmasına sebep olmuştur. Bu iki teori arasındaki fark ise; solow modelinin yapısal varsayımları terk etmiş olmasıdır (Ünsal,2019:112). Neoklasik büyüme teorisinin temelde iki sonucu bulunmaktadır;

1. Teknik ilerleme olmazsa ekonomik büyüme gerçekleşemez
2. Tasarruf oranlarında artış sağlanırsa ekonomik büyüme gerçekleşecektir

Bu teori birçok düşünür tarafından çalışmalarının temelini oluşturmuş ancak ülkeler arasında meydana gelen gelişmişlik farklılıklarını açıklamada başarısız olmuştur (Parasız,2003;135-136).

2.8.İçsel Büyüme Teorisi

İçsel büyüme teorilerinin temellerini atan ve öncülüğünü üstlenen kişiler Romer (1986) ve Lucas (1988) dir ancak bu teorinin temelleri Adam Smith' e kadar dayanmaktadır. Romer ve Lucas' ın içsel büyüme alanında yaptıkları çalışmaların asıl amacı, büyüme teorilerinde savunulan düşüncelerin gerçek hayatta bağlantılı olmaması durumudur. Savunulan bu düşünce sistemini oluşturan şey aslında neoklasik teorinin eksiklikleridir. Romer ve Lucas büyüme hızını içsel olarak kabul etmişlerdir ve büyümenin iki yol aracılığıyla sağlanacağını savunmuşlardır. Bunlardan ilki, teknolojik ilerleme olurken; ikincisi, AR-GE faaliyetleri olarak literatürde kabul görmektedir (Bocutoğlu,2011:567).

Açıklanan neoklasik büyüme teorisinin eksiklikleri baz alınarak düzenlenen içsel büyüme teorisince, büyümenin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmelerinde içselleştirilmesinin yanlış olduğunu, teknolojik gelişmeleri sabit tutan neoklasiklerin ölçüğe göre getirinin değişmediğine dair bütün varsayımları gizlemiş ve

sadece biriktirilen üretim faktörünün marjinal verimliliğinin azalmadığının düşünülmesi durumunda bile büyüme sürecinin oluşabileceğini kuramsal olarak kanıtlamış olan bir teoridir (Kibritçioğlu, 1998: 13).

İçsel büyüme teorilerinin temel belirleyicileri; eğitim, teknoloji ve sağlık politikalarına ek olarak kültürel ve sosyal politikalarda bir belirleyicidir. Ülkelerde oluşan AR-GE sayesinde yeni ürünler keşfedilmesine sebep olur. Bu durumda daha etkin bir üretimin temellerini oluşturmaktadır. Yani aslında buradan anlaşılacak şey Schumpeter büyüme teorisi ile bu yönüyle benzeşmiş olmasıdır (Berber,2006:174).

3.MALİYE POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme, bir ülkenin üretim kapasitesinde yaşadığı artışın etkisiyle verimliliğin yükselmesi ve giderek artan üretim kapasitesi ile sağlanır. Üreticilerin çıktı seviyelerinde yaşanan artış ile daha fazla üretim yaparak mal ve hizmet faktörlerinde büyüme gerçekleştirirler (Kızıltan,2011:2). Ülkede yaşayan insanlar arasında gelir dağılımında adaleti sağlamak, yaşam kalitelerini arttırmak ve refah artışı sağlamak ekonomide büyümeyi gerçekleştirecektir. Bu sebeple makroekonomik hedeflerin en başında ekonomik büyüme gelmektedir (Ünsal,2017:14).

Özetle ekonomik büyüme, üretim ve kalkınma kanallarıyla kademeli olarak ekonomide iyileşme ve canlılık yaratır. Bu etkiler sayesinde refah ve gelir dağılımında adalet sağlanması hedeflenir.

İktisat alanında ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin fert başına yıldan yıla yükselerek daha yüksek bir gelir düzeyi oluşturma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu şekilde büyüme ülkelerin değişkenleri baz alınarak ölçülebilmektedir. Smith, Malthus ve Ricardo gibi iktisadi düşünürler ekonomik büyüme alanında kuramlar geliştirmişlerdir. 1870 ile 1940 yıllarını kapsayan dönemde klasik iktisat düşüncesi hâkim olduğu için devlet piyasalara müdahalede bulunulmazdı. Daha sonra bu kurama eleştiri ile doğan ve devletin piyasalara müdahale etmesini savunan, Keynesyen İktisat düşüncesi hâkim oldu ancak 1980'lerde yaşanan ekonomik problemler neticesinde, Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) ortaya koydukları yeni büyüme teorisi ya da içsel büyüme teorisi olarak da adlandırılan yeni bir kuram doğmuştur. Bu teori ekonomik büyümeyi merkezi olmayan piyasa mekanizması içinde serbest olarak faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak tespit edildiğini ileri sürdü. Teknolojik gelişmelerin ekonomide olumlu bir etki yarattığını, sabit ya da artan getiri şeklini savunan bu model, istikrarlı bir büyüme sağlamada devletin piyasaya müdahale etmesi

gerektiğini yani maliye politikalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Dökmen, 2011: 293).

1990' lı yıllar itibariyle, Maliye politikası araçları olan vergiler, kamu harcamaları ve kamu borcu değişkenlerinin büyümeye olumlu ya da olumsuz yönde etki edecekleri ileri sürülmüştür. Vergilendirmenin olumsuz etki yaratabileceğine ya da yapılan kamu harcamalarının verimsiz alanlara yapılması büyümede olumsuz sonuçlar doğurabileceği sonucuna varılmıştır. Bu sebeple maliye politikalarının büyümede hangi yönde etki edeceği konusunda da birçok görüş ortaya atılmıştır. Bazı düşünürler vergilerin büyümeyi arttırdığını savunurken; bazı düşünürler ise, büyümeyi olumsuz etkilediğini savunmuştur. Bu sebeple maliye politikası araçlarının ekonomideki payını doğru bir şekilde analiz etmek için devlet bütçesinin hem gelir hem de gider tarafı dikkate alınarak hesap yapılması gerekmektedir (Turan,2008:17).

Özetlemek gerekirse iktisat politikalarının asıl amacı ekonomide istikrarlı bir büyüme sağlamaktır. Makroekonomik denge hedefinde kullanılacak politikalar;

- Maliye politikaları,
- Para politikaları,
- Dışsal politikalar,
- Kontrol politikaları' dır (Savaş,1998:28).

Maliye politikasının amaçları ise şunlardır;

- Ekonomide İstikrar Sağlamak,
- Gelirde ve Servette Eşitlik sağlamak,
- Ekonomide Büyüme ve Kalkınmayı Sağlamak (Ataç, 2013:40-51).

Maliye politikası en önemli araçları kamu harcamaları ve vergilerdir.

Örneğin, kamu harcamalarında ya da vergilerde artış ve azalış yaşanması durumunda bütçe açığı ya da fazlası meydana gelmektedir (Ataç, 2013:42-45).

Açıklamalar doğrultusunda maliye politikaları ekonomiyi yönlendirmede etkili politikalarlardır. Maliye politikasının temelini oluşturan araçlar kamu gelirleri (vergiler, borçlanma, para basma) ve kamu harcamalarıdır (cari harcamalar ve yatırım harcamaları). Maliye politikası araçları sayesinde ekonomiye piyasa mekanizmasıyla müdahale edilmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 1996:31-35). Ek olarak; Devletin uyguladığı maliye politikaları en başta toplam talebi ve istihdamı etkilemektedir. Kısaca maliye politikaları aynı zamanda toplam talepte de canlılık yaratan etkilere sahiptir (Bocutoğlu,2011:171-174).

Maliye politikasının makroekonomik hedefler doğrultusunda, piyasaya müdahalede kullandığı vergiler ve kamu harcamaları değişkenleri aşağıda açıklanmıştır;

3.1.KamuHarcamaları

Kamu harcamaları, devletin sosyal, siyasi ve ekonomik düzeni sağlamak için politika oluşturarak makroekonomik hedeflere ulaşmada sağladığı bir maliye politikası aracıdır (Akyüz ve Ertel,1990:152-153).

Kamu harcamaları ekonomik açıdan, sermaye ve cari harcamalar; fonksiyonel olarak, genel kamu hizmeti harcamaları, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, savunma harcamaları ve çevre koruma harcamaları gibi harcamalardan oluşur (Turan,2008:17).

Ekonomik açıdan sermaye ve cari harcamalarından olan sermaye harcaması büyümede önemli bir rol oynamaktadır; özel sektörde karlılığı arttıran ve yatırım oranlarında yükselmeler meydana getiren harcamalardır. Örneğin altyapı harcamaları özel sektör açısından pozitif dışsallıklar yaratmaktadır. Bu durum sonucunda sermaye birikimi meydana gelerek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Kar ve Taban, 2003:155). Ancak üretkenliği arttıran ve düşüren de kamu harcamaları mevcuttur. Bu durum verimli kamu harcamaları ve verimsiz kamu harcamaları şeklinde ayrılabilir. Verimli kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu etkileyen kamu harcamalarıyken; verimsiz kamu harcamaları büyümeyi olumsuz etkileyen harcama türüdür. Buna ek olarak kamunun ekonomideki payının artması harcamaların verimliliğini olumsuz etkileyeceğinden, büyüme hızı git gide yavaşlayacaktır (Işık ve Alagöz, 2005:64). Bu duruma zıt olarak, kamunun ekonomide itici bir güç olduğunu ve yatırımları arttırdığını, büyüme ve kalkınmanın sağlandığı görülmektedir (Ram, 1986:191). Söylenenler ışığında kamu harcamalarının etkinliği aslında kamunun etkinliği ile ve iktisadi politikalarla da ilişkilidir. Örneğin, ekonomide verimsiz üretilen mala kamu müdahalesi ile verimli koşullar sağlanarak çıktıda artış meydana getirilebilmektedir (Barro, 1996:123). Ek olarak ekonomide sadece kamu harcamaları ile büyüme gerçekleşmez bu harcamaların yanında doğru siyasi politikalar, temel makroekonomik hedefler için uygun bir politikada belirlenmesi gerekir.

Yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde verimli yapılan kamu harcamalarının ekonomide üretim seviyesini arttırarak yatırım seviyelerinde artış meydana getirdiği bu sayede ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

3.2.Vergiler

Maliye politikası araçlarının en önemlilerinden biri de vergiler’ dir. Maliye politikası hedeflerinin gerçekleşmesinde mali araç olan vergiler; mükelleflerden cebri olarak karşılıksız olarak alınan para’ dır (Ulusoy, 2016: 50; Pehlivan, 2015: 85).

Ülkeler ekonomik dalgalanmaları önlemek için tedbir ve politikalar belirlerler, bazen üretim ve istihdam düzeyleri düşmekte bazen de artmaktadır; örneğin üretim seviyesi arttığı zaman işsizlik seviyelerinde düşüşler meydana gelirken tersi durumda ise, üretim seviyesi düştükçe işsizlik seviyesinde artışlar görülmektedir. Tam bu noktada devlet piyasaya vergiler kanalıyla müdahalede bulunarak piyasalarda düzen sağlamaktadır (Bocutoğlu,2011:256).

Vergiler sadece üretim ve istihdam seviyelerine etki etmez aynı zamanda kaynak dağılımında etkinlik ve gelir dağılımında adaletin sağlanması içinde en etkili maliye politikası aracıdır. Buna ek olarak piyasalarda istikrar sağlamak amacıyla bir kontrol mekanizması görevi görmektedir (Altay, 2015: 146).

Kontrol mekanizması görevi gören vergiler aslında ekonomik hayatı düzenleyen bir stabilizatör’ dür. Yani “kendiliğinden kavuşturucu ve istikrarlandırıcı” demektir. Bir ekonomik stabilizatör olan vergiler istikrar sağlamada ve iktisadi kalkınmada piyasaya müdahale ederek üretimde hareketlilik meydana getirebilir, istihdam seviyesinde meydana gelen dengesizlikleri düzeltebilir ve/veya gelir dağılımında eşitliği sağlayan bir istikrar araç olarak da tanımlanabilmektedir (Bocutoğlu,2011:256).

Devletin sağlamış olduğu kamu gelirleri piyasada üretim miktarını etkilemektedir. Bu sayede toplumların refah seviyelerinde artışlar meydana gelmektedir. Piyasadan vergilerle elde edilen kamu gelirleri sayesinde toplumsal kamu hizmetleri sağlamaktadır (Öztürk, 2016: 16). Ek olarak toplam tasarrufları arttırıcı etkisiyle “teşvik eden vergilendirme” “iktisadi gelişme sağlayan vergilendirme” ya da “kalkınmayı destekleyen vergilendirme” adı altında tasarruf elde eden bir stabilizatör olarak da kullanılabilir (Ulusoy,2017:32).

Özetlemek gerekirse maliye politikası aracı olan vergiler, ekonomide kamu harcamaları gibi uzun dönemde istikrarlı bir büyüme gerçekleştirebilmek için kullanılan bir politika aracı olarak bilinen ve ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyen bir araç olarak kabul görmektedir

4.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülkelerin nihai hedefi ekonomide büyüme sağlamalarıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde temel amaçlardan biri haline gelen ekonomik büyüme hedefi, geri kalmış ülkeler içinde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.

Çalışmada, ekonomik büyümeye etki eden Vergiler ve Kamu Harcamaları değişkenleri irdelenmiştir. Geçmişten günümüze birçok iktisadi düşünürün gözleminde kaçmamış olan ekonomik büyüme kavramı ve belirleyicileri hakkında birçok düşünce sistemi geliştirilmesinin yanı sıra aynı zamanda birçok araştırmanın da temel yapı taşını olmuştur.

Kamu harcamaları ve vergilerin ekonomik büyümeye olan etkisi araştırıldığında söz konusu olan maliye politikası araçlarının ekonomik büyümeye etkisinin ağırlıklı olarak bağımsız değerlendirildiği görülmüştür. Ele alınan vergiler ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisi için günümüze yakın olan çalışmalara ağırlık verilmiş olup aynı zamanda Türkiye'yi baz alarak inceleyen araştırmalar irdelenmiştir.

Bu durumlar neticesinde Kamu Harcamaları ve Vergi değişkenlerinin ekonomik büyüme ilişkisinin literatürü iki başlık altında incelenecektir.

4.1.KamuHarcamaları ve Ekonomik Büyüme Literatürü Araması

Ram (1986), çalışmasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit veri analizi ile 115 ülke kapsamında aynı zamanda da 17 ülke özeline indirgeyerek zaman serisi yöntemi ile analiz etmiştir. Bu araştırmanın sonucunda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Landau (1986), 1960-1980 yıllarını kapsayan dönemde 65 gelişmekte olan ülkeyi Cross-Section (Kesit Veri Analizi) yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Kamu cari harcamalarının ve kamu yatırım harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Eğitim harcamalarının etkisi pozitifdir ancak bu etki çok küçük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Romer (1990), 1960-1985 yıllarını kapsayan dönemde 112 ülkeyi Cross-Section (Kesit Veri Analizi) yöntemi ile incelemiştir. Çalışmanın sonucunda Toplam kamu harcamalarının etkisi negatif, kamusal yatırım harcamalarının etkisi ise pozitif bulunmuştur.

Devarajan ve Viyana (1996), 1970-1990 yıllarını kapsayan dönemde 43 ülkeyi baz alarak regresyon analizi yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda Harcamaların payının artmasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığına ulaşılmıştır.

Yıldız ve Sarısoy (2012), 1980-2010 yıllarını kapsayan dönemde OECD ülkelerini Keynes ve Wagner Hipotezini baz alarak kamu harcamaları ve ekonomik büyümeyi incelemiştir. Araştırma sonucunda değişkenler arasında uzun dönemde anlamlı ilişki olduğuna ve kamu harcamalarının ekonomik büyümeden etkilendiğine ulaşılmıştır.

Türkiye için literatür incelemesi yapıldığında farklı modeller ve zamanlar çerçevesinde ele alınan çalışmaların sonuçları da değişiklik göstermektedir.

Kar ve Taban (2003), 1971-2000 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için kamu harcamalarının değişkenlerinin büyüme üzerindeki etkisini Eşbütünleşme analizi yöntemi ile incelemiştir. Araştırmanın sonucunda sağlık alanında yapılan harcamalar ile büyüme arasında negatif, altyapı harcamaları ile büyüme arasında anlamsız; eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ise büyümeye pozitif etki ettiğine ulaşılmıştır.

Işık ve Alagöz (2005), 1985-2003 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için Wagner Yasasını beş analiz yöntemi ile incelemiştir. Johansen Eş Bütünleşme analizi sonuçlarına göre ekonomik büyümenin kamu harcamalarını arttırdığı; Granger Nedensellik Testine göre, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2.Vergiler ve Ekonomik Büyüme Literatür Taraması

Durkaya ve Ceylan (2006), 1980-2004 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'yi baz alarak vergiler ve ekonomik büyüme değişkenlerini Koentegrasyon, Granger Nedensellik yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Araştırmanın sonucunda Dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğu, ancak dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Temiz (2008), 1960-2006 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye için vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Eş bütünleşme Analizi, Hata Düzeltme Yöntemi ve Granger Nedensellik Testi kullanarak analiz etmiştir. Araştırmanın sonucunda Eş bütünleşme testi sonuçlarına göre, dolaysız vergi gelirleri ile reel gayrisafi milli hasıla arasında pozitif, dolaylı vergi gelirleri ile reel gayrisafi yurtiçi hasıla arasında negatif bir ilişki olduğu; nedensellik testi sonuçlarına göre ise dolaylı vergi gelirleri ile reel gayrisafi milli hasıla büyüme oranı arasında neden

sonuç ilişkisi olmadığı, dolaysız vergi gelirleri ile reel gayrisafı milli hasıla büyüme oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Mucuk ve Alptekin (2008), 1975-2006 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'yi baz alarak vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Eş bütünleşme Analizi, Granger Nedensellik Testi ve VAR Analizi yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre, dolaysız vergiler ile dolaylı vergilerin ekonomik büyüme oranı değişkeni ile birlikte hareket ettiklerini; nedensellik testi sonuçlarına göre ise dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Arısoy ve Ünlükaplan (2010), 1968-2006 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'yi baz alarak vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Regresyon Analizi kullanarak incelemiştir. Araştırma sonucunda Dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu buna karşılık dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir anlamlı ilişki olmadığını belirlemiştir.

Kolçak ve Arpa (2017), 1975-2016 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'yi baz alarak vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL Sınır Testi uygulayarak incelemiştir. Araştırmanın sonucunda Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasında hem kısa hem de uzun dönemde bir ilişki söz konusudur. Dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında pozitif, dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında ise negatif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Literatür taraması kamu harcamaları ve vergiler olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmiş olsa da bu çalışmada olduğu gibi kamu harcamaları ve vergileri aynı anda inceleyen çalışmalarda mevcuttur; Dökmen ve Vural (2011), 1990-2010 yıllarını kapsayan dönemde Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanarak kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisini incelemiş, yapılan araştırma sonucunda hem kamu harcamaları hem de vergi gelirlerinin ekonomik büyümeye pozitif yönde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tüzün, Ekinci ve Karabulut (2018), 1955-2015 yıllarını kapsayan dönemde kamu harcamaları ve vergilerin ekonomik büyümeye olan etkisini VAR yöntemi kullanarak incelemiş çalışmanın sonucunda kamu harcamalarının ekonomik daralmalarda etkin bir araç olduğu, vergilerin ise, yüksek konjonktür ile mücadelede etkin bir araç olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Detaylı olarak başlıklar altında açıklanmış olan Kamu harcamaları ve Ekonomik Büyüme arasındaki ilişkilerin literatür incelenmesi sonucunda net sonucuna ulaşamamıştır. Bunun nedeni ekonomik büyümenin belirleyicisi olan kamu

harcaması değişkenini ele alan yazar (lar) ın farklı zamanlarda farklı ülkeleri örneklem (ler)ine dahil etmiş olmalarıdır. Bunun yanında gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ya da gelişmemiş ülkelerin verileri birbirlerinden uzak sonuçlar doğmasına sebep olmuştur. Ek olarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre politika belirlediği ve belirlenen maliye politikası aracı olan kamu harcamalarının da verimli alanlara yapılması sonucunda büyümeye pozitif etki edeceği kanısına ulaşılmıştır.

Ekonomik büyüme ile vergi arasındaki ilişkiyi konu almış araştırmalar incelendiğinde çok fazla tartışılan bir konu olduğu tespit edilmiştir. Vergi sistemlerinin düzgün bir şekilde oluşması bakımından ülkeler için son derece önem teşkil eden bir konu olmuştur. Bu bağlamda vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri literatürde incelendiğinde büyüme modellerinin düşüncelerine bağlı olarak farklı bakış açılarına yer vermiştir. Ancak doğru vergilendirme politikaları uygulayan ülkeler için, devletin elde ettiği vergi gelirlerini; altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlara aktarması ile ülke ekonomisinde finansman artışı sağlayacağından ötürü olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca gelir ve servet eşitsizliğini önlemek amacıyla alınan vergilerinde ekonomik büyümeye olumlu yönde etki ettiği görülmüştür. Ancak doğru vergilendirmenin yapıp yapılmadığı ya da ülkelerin kriz dönemlerine denk gelmesi ile uygulanan politikaların belirsizliği sebebiyle literatürde oldukça farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür. Bu sebeple vergilemenin net etkisini saptayabilmek ve ekonomi için tam anlamıyla olumlu etki yaratıp yaratmayacağını belirtmek oldukça zorlaşmıştır.

Dökmen ve Vural (2011) 1990-2010 dönemi için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) sonuçlarına göre hem kamu harcamaları hem de vergi gelirleri ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Umutlu vd. (2011)'in 1990-2008 dönemi için EKK yöntemiyle yapılan çalışmalarında ise dış borçlanmanın, ekonomik büyümeyi pozitif yönde, iç borçlanmanın ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği ve vergilerin ekonomik büyüme üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

5. VERİ SETİ, METODOLOJİ VE ANALİZ SONUÇLARI

Yapılan çalışmada 1995-2019 yıllarını kapsayan dönemde toplam kamu harcamaları ve vergi değişkenlerinin ekonomik büyümeye etkisi incelenmiştir. Yöntem olarak zaman serisi analizi benimsenmiş olup aynı zamanda değişkenler arasındaki Koentegrasyon ve Nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir.

Tablo 2. Veri seti ve Kaynakları

Veri	Tanımı	Kaynak
B_Y_ME	Büyüme (%)	Dünya Bankası
VERGI	Vergi geliri (milyon dolar)	Dünya Bankası
KAMU HARCAMAS_	Kamu harcamaları (milyon dolar)	OECD Stat

Not: Çalışmada kullanılan tüm parasal değişkenlere ait veriler bir önceki yılın paritesine göre Euro'dan Dolar'a dönüştürülmüştür.

Model şu şekilde kurulmuştur;

$$Büyüme = \beta_0 + \beta_1 \text{ Kamu Harcamaları} + \beta_2 \text{ Vergiler} + \epsilon$$

Çalışmada bir bağımlı (GSYH) ve iki bağımsız değişken (Vergiler ve Kamu Harcamaları) olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. Analizler E-Views 10.0 programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye' de ekonomik büyüme, vergiler ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle, Birim kök testleri olan Dickey-Fuller (ADF) ve Philip-Perron (PP) uygulanmıştır. Serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerini anlamak için, Johansen tarafından geliştirilen Ko-entegrasyon (Eşbütünleşme) testi yapılmıştır. Daha sonradan değişkenler arasında nedensellik olup olmadığını anlamak amacıyla Granger nedensellik testi yapılmıştır.

5.1 Ekonometrik Metodoloji ve Analiz

Ekonomik büyüme ile vergiler ve kamu harcamaları değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini saptayabilmek için öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadıkları yapılacak olan analizin anlamlılığı bakımından önem arz etmektedir.

Birim kök testi zaman serilerinde durağanlık olup olmadığını araştırır. Eğer bir zaman serisi (X) durağan değil ise durağanlığa erişinceye kadar farkları ($\Delta = X_t - X_{t-1}$) alınır. Bu zaman serisinin Δ . Dereceden durağan olduğu söylenir ve $X_t \sim I(\Delta)$ ile gösterilir.

Bunun için değişkenlerin durağan olup olmadığının, durağan olmamaları halinde kaçınıcı dereceden durağan hale geldiklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple değişkenler ADF (Augment Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri ile test edilmiştir. Yt serilerinin birim kök özelliğini test etmek için aşağıdaki regresyon denklemi kullanılır (Günaydın, 2004: 172-173):

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^p b_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p b_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad (1.1)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^p d_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p d_{2i} x_{t-i} + v_{2t}$$

Yukarıdaki modelde (p) gecikmelerin uzunluğunu, (v) ise ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini temsil etmektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt getirmemektedir. Çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılabilir. Hataların, zamanın belli bir noktasında birbiriyle ilişkili olması durumunda yani aralarındaki korelasyonun sıfırdan farklı olması durumunda ise, hatalardan birindeki değişim, zamanın belli bir noktasında diğerini etkilemektedir. Bu durumda modeldeki her bir denklem, klasik en küçük kareler yöntemiyle öngörülebilir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96). Değişkenler arasındaki ilişkileri belirtilen yöntem dahilinde yapabilmek amacıyla aşağıda belirtilen sıralama takip edilmektedir:

- Modele dahil edilecek bütün değişkenlere ilişkin durağanlığın, birim kök testleri ile araştırılması,
- Optimal gecikme uzunluğunun bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmesi, Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin koentegrasyon ve Granger nedensellik testleri ile belirlenmesi,
- VAR modelinin tahmin edilerek, yapısal testlerin gerçekleştirilmesi,
- Etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırılmaları ile değişkenler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi.

ADF için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri; PP için uygun band genişliğinin belirlenmesinde ise, Newey-West Bandwidth kriteri kullanılmıştır. Vergi ve kamu harcamaları değişkenlerinin ilk düzeyde 0.05' ten büyük olması seride durağan olmadıklarının göstergesidir. Serilerin 1. Derece farklılaştırması yapılarak elde edilen olasılık değerleri (prob) incelendiğinde iki değişken içinde olasılık değeri 0.05' ten küçük çıktığı görülmektedir. Bu durumlar doğrultusunda değişkenlerin (vergi ve kamu harcamaları) 1. Derece farklılaşmasında seri durağanlaşmıştır. Birim kök testine ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

				Büyüme	Vergi	Kamu Harcamaları
ADF	<i>Sabit</i>	Düzye	T istatistiği	-4.352503	-1.321216	-1.335334
			Olasılık	0.0024	0.6026	0.5951
		1.Fark	T istatistiği	-7.804747	-3.886937	-7.338178
			Olasılık	0.0000	0.0074	0.0000
PP		Düzye	T istatistiği	-4.352503	-1.310538	-1.788257
			Olasılık	0.0024	0.6076	0.3769
		1.Fark	T istatistiği	-8.479510	-3.886937	-7.203203
			Olasılık	0.0000	0.0074	0.0000
			Olasılık	0.0000	0.0074	0.0000
ADF	<i>Sabit ve Trend</i>	Düzye	T istatistiği	-4.260982	-0.167466	-2.126845
			Olasılık	0.0133	0.9900	0.5060
		1.Fark	T istatistiği	-7.616087	-4.102233	-7.443572
			Olasılık	0.0000	0.0192	0.0000
PP		Düzye	T istatistiği	-4.260982	-0.310211	-2.123521
			Olasılık	0.0133	0.9853	0.5077

		1.Fark	T istatistiği	-8.258035	-4.102233	-7.465772
			Olasılık	0.0000	0.0192	0.0000

Tablo 3' de görüldüğü üzere bağımlı değişken olan büyüme, olasılık değeri 0.05' ten küçük olduğu için durağan düzeyde durağan olurken; bağımsız değişken olan kamu harcamaları ve vergi, olasılık değeri birinci farkı alınarak I (1) durağan hale getirilmiştir.

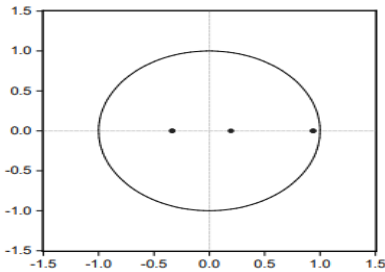
Vergiler ve kamu harcamaları değişkenleri birinci derece farklılaşmada durağan olduğu için tüm değişkenlerin aynı düzeyde anlamlı olmasını sağlamak amacıyla, değişkenlerin (vergiler, kamu harcamaları ve Büyüme) birinci düzey farkları regresyona dahil edilmiştir.

Tablo 4. VAR Ters Birim Kök Testi Sonuçları

Root	Moduls
0.937883	0.937883
-0.334909	0.334909
0.195243	0.195243

Serilerin birinci dereceden farklılaştırılması yapılarak elde edilen değerlerin. Serilerin aynı seviyede durağan olması durumu aralarında eş bütünleşme olabileceğini göstermektedir. Ve bu durumda Engle-Granger eş bütünleşme yönteminin kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Şekil 1. Ters Birim Kök Sınaması

Tablo 4' te gösterilen VAR Ters birim kök testine göre modulus değerleri 1' den küçük çıkmıştır. Buda şekil 1' de görülen noktaların birim çember dışına çıkmamasını sağlamaktadır. Yani noktaların çemberin içinde olması durumu

modelin Johansen Eş Bütünleşme testine uygun bir model olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Engle-Granger Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Dependent	Tau-statistic	Olasılık	z-statistic	Olasılık
VERGI	-5.697426	0.0021	-27.50518	0.0020
KAMUHARCAMAS_	-6.173257	0.0008	-28.91313	0.0010
B_Y_ME	-6.397333	0.0005	-30.85853	0.0003

E-G yöntemine göre ilk önce en küçük kareler yöntemi yardımıyla hata terimi tahmin edilmiştir. Ardından elde edilen hata terimi analizden çekilerek birim kök sınaması yapılmıştır. Sonucun durağan çıkması durumunda eş-bütünleşmeden söz edilebilmektedir. Durağan çıkması ise bu değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Analizde olasılık değerleri 0.05' ten küçük olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiştir. Buna göre değişkenler eşbütünleşiktir. Bu durumda serilerin uzun dönemde bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Johansen Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

İz (Trace) İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik	Olasılık (p)
Koentegre vektör yok	0.614674	34.53364	29.79707	0.0132
En fazla 1 Koentegre vektör var	0.361850	12.59931	15.49471	0.1304
En fazla 2 Koentegre vektör	0.093907	2.268108	3.841466	0.1321

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level.

Maksimum Öz Değer (Maximum Eigen Value) İstatistiği				
Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik	Olasılık (p)
Koentegre vektör yok	0.614674	21.93433	21.13162	0.0385
En fazla 1 Koentegre vektör var	0.361850	10.33120	14.26460	0.1911
En fazla 2 Koentegre vektör	0.093907	2.268108	3.841466	0.1321

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn (s) at the 0.05 level denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level.

Tablo 6 da bulunan test sonuçlarına göre; hem iz' de hem de maksimum öz değer istatistiğine göre değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Modelin anlamlılığına bakmak için model, otokorelasyon testi, Değişen varyans testi ve Normallik testleri ile sınanmalıdır.

Tablo 7. Normallik Testi (Jargue-Bera) Sonuçları

Component	Jargue-Bera	df	Prob
1	0.373230	2	0.8298
2	4.132894	2	0.1266
3	0.664320	2	0.7174
Joint	5.170444	6	0.5221

Normallik testine göre ise; Jargue-Bera istatistiğine göre, joint Prob değeri 0.05'ten büyük bulunmuştur sonuç olarak serilerin normal dağıldığı saptanmıştır.

Tablo 8. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Chi-sq	df	Prob.			
35.95215	36	0.4709			
Dependent	R-squared	F(6,17)Prob.	Prob.	Chi-sq (6)	Prob.
Res 1 * res 1	0.325744	1.368827	0.2825	7.817849	0.2518
Res 2 * res 2	0.131786	0.430069	0.8488	3.162853	0.7881
Res 3 * res3	0.211048	0.757930	0.6123	5.065158	0.5355
Res 2 * res1	0.450814	2.325814	0.0799	10.81953	0.0941
Res 3 * res1	0.153806	0.514994	0.7889	3.691351	0.7184
Res 3 * res2	0.204679	0.729168	0.6326	4.912286	0.5551

Yapılan otokorelasyon testi sonucunda değişkenlerin Prob değeri 0.05' ten büyük çıkmıştır. Yani otokorelasyon probleminde bahsedilemeyeceğine ulaşılmıştır. Değişen varyans testine göre; ki kare değeri kritik değerlerden yüksek olduğu için ve Prob değeri 0.05' ten büyük olduğu için değişen varyans sorunu bulunmamaktadır

Yapılan eş bütünleşme analizleri değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin olup olmadığını belirlemektir ancak ilişkinin yönü hakkında bilgi sağlamamaktadır. Bundan dolayı değişkenler arası ilişki yönünü belirlemek için Granger Nedensellik Testi yapılmıştır. Bu testin yapılması için öncelikle VAR modeli incelenmiş; daha sonra Granger Nedensellik testi yapılmıştır.

Tablo 9. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Chi-sq	Olasılık (Prob.)	Değeri
Büyüme	Kamu Harcamaları	0.871902	0.3504	
	Vergiler	0.898602	0.3432	
Kamu Harcamaları	Büyüme	2.591064	0.1075*	
	Vergiler	21.37383	0.0000*	
Vergiler	Büyüme	0.371329	0.5423	
	Kamu Harcamaları	0.715181	0.3977	

%1, %5, %10* Anlamlılık Düzeyinde

Tablo 8’ de Granger nedensellik testinin sonuçları incelendiğinde; her birinin bağımlı ve diğer değişkenlerin bağımsız olma durumunda, olasılık değerleri göz önünde bulundurulduğunda vergiler kamu harcamalarının Granger nedenidir. Ek olarak büyüme ve vergiler, kamu harcamalarının Granger nedeni çıkmıştır. Ayrıca kamu harcamaları ve vergilerin ekonomik büyümeye etkisinin %10 önem seviyesinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

6.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geçmişten günümüze iktisat literatüründe en çok tartışılan konulardan biri de ekonomik büyümedir. Bir ülke ekonomisinin büyümesinde belirleyici olan faktörlerin belirlenmesi için birçok düşünce akımı ve modelleri geliştirilmiştir. Yapılan literatür taramasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu durum aslında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilgili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerde uygulanan kamu harcamalarının iktisadi büyümede olumlu bir etki yarattığı gözlenirken gelişmiş ülkeler için durum belirsiz sonuçlar doğurmuştur. Aslında gelişmişlik düzeyleri ile yapılan harcamaların ilişkisi de literatürü yönlendirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin yatırım harcamalarına ağırlık vermesi ya da gelişmiş ülkelerin AR-GE ya da yatırım harcamalarına ağırlık vermesi bu durumu örneklendirebilmektedir. Bu sebeple

kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediği konusunda genel bir kanı ortaya atılamamıştır.

Türkiye için, 1995-2019 yıllarını kapsayan dönemde vergiler, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme rakamlarının esas alındığı nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Öncelikle değişkenlere birim kök testleri yapılmıştır. Bu test sonucunda ekonomik büyümenin düzeyde durağan olduğu, kamu harcamaları ve verginin ise birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple Vergiler ve kamu harcamaları değişkenleri birinci derece farklılaşmada durağan olduğu için tüm değişkenlerin aynı düzeyde anlamlı olmasını sağlamak amacıyla, değişkenlerin (vergiler, kamu harcamaları ve büyüme) birinci düzey farkları regresyona dahil edilerek Koentegrasyon testi yapılmıştır. Koentegrasyon testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik testi sonucuna göre; ekonomik büyüme ve vergi değişkenlerinin kamu harcamalarının bir nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik test sonucunda göre %1 anlamlılık düzeyinde vergilerden kamu harcamalarına bir nedenselliğin olduğu ancak kamu harcamalarından vergilere bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir. %10 anlamlılık düzeyinde ise, büyümenin kamu harcamalarını arttırdığı ancak kamu harcamalarının büyümeye önemli ölçüde etki etmediği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, %1 anlamlılık düzeyinde vergilerden kamu harcamalarına doğru nedenselliğin olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlara göre literatürde, Yüksel & Songur'un (2011) çalışmasını desteklemekte olup; Easterly ve Rebelo (1993) yapmış oldukları çalışmada vergilerin ekonomik büyümeye etkisini negatif bulmuşlardır buda çalışmayı destekler niteliktedir. Ek olarak Keynesyen iktisadi düşüncenin savunduğu "Pump-Priming" modeli verginin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini, kamu harcamaları çarpan vasıtasıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır. Ancak kamu harcamaları türlerine göre farklı sonuçlar doğurduğu için özellikle yatırım harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini saptamışlardır.

Bu bulgular ışığı altında bu çalışma, vergisel teşviklerin kamu harcamalarını arttırdığı bu vasıtayla kamu harcamalarında meydana gelen artışın ekonomik büyümede olumlu sonuçlar doğuracağına; vergilerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine, verimli kamu harcamalarının(yatırım/AR-GE) büyümeyi olumlu etkilediğine; Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında derin bir ilişki olduğu gibi vergiler ile ekonomik büyüme arasında da kuvvetli bir bağ olduğuna; vergilerin uzun dönemde ne yönde etki edeceği vergi türüne ya da düzeylerine göre farklılık göstereceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Adam, S. (2008). *Milletlerin Zenginliği*, Çeviren: Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, s. 5-23, İstanbul.
- Akyüz, M. ve Ertel, N. (1990). *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, Dünya Yayınları, Üçüncü Basım, 152-153, İstanbul.
- Akyüz, Y. (1977). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Ankara.
- Arısoy, İ. (2005b). Wagner ve Keynes hipotezleri çerçevesinde Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63-80.
- Arısoy, İ. ve Ünlükaplan, İ. (2010). “Tax Composition and Growth in Turkey: An Empirical Analysis”, *International Research Journal of Finance and Economics*, 59, 50-61.
- Ataç, B. (2013). *Maliye Politikası, Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*, (Gözden Geçirilmiş Onuncu Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara.
- Barro, Robert J. (1996). “Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study”, *NBER Working Paper Series*, No: 5698, Cambridge, MA, August.
- Berber, Metin (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, 3. Basım, Trabzon.
- Bocutoğlu, E. (2011). *Makro İktisat teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, 8. Baskı, Trabzon.
- Çelik, S. ve Başkonuş Direkci, T. (2013). “Türkiye’de 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemler İçin Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi (19912010)”, *Electronic Turkish Studies*, 8(3).
- Çoban, O., Doğanalp, N. ve Uysal, D. (2008). “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makro Ekonomik Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 245-255.

- Deshpande, A. (1997). “The Debt Overhang and the Disincentive to Invest”, *Journal of Development Economics*, 52, ss. 169-187.
- Devarajan, S. / Vıyana, S: (1993). “What Do Governments Buy? The Composition Of Public Spending And Economic Performance”, *Policy Research Working Paper*, The World Bank.
- Dökmen, G. (2011). “Maliye Politikalarının Etkinliğine Yönelik Paradigmalar: Literatür İncelemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 14, ss. 291-316.
- Dunn, P. M., (1998). “Thomas Malthus (1766-1834): Population Growth And Birth Control”, *Arch. Dis. Child. Fetal Neonatal Ed.*, Cilt:78, Sayı:1, ss.76- 77.
- Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2006). “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, *Maliye Dergisi*, 150, 79-89.
- Easterly, W. ve Rebelo, S. (1993). “Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation”, *NBER Working Paper*, 4499, Cambridge, Mass.
- Eker, A., Altay, A. ve M. Sakal (1996). *Maliye Politikası*, Takav Matbaacılık, İzmir.
- Erataş, F. ve Başcı Nur, H. (2013). “Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Örneği”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 207-230.
- Göçer, İ., Mercan, M., Bulut, Şve Dam, M.M. (2010). “Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 97-110.
- Grier, K. / Tullock, G. (1989). “An Empirical Analysis Of Cross-National Economic Growth: 1951-1980”, *Journal Of Monetary Economics*, (Vol. 24): 259-276
- Gürak, H.(2006). *İktisadi Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Hansen, Henrik (2001). “The Impact of Aid and External Debt on Growth and Investment: Insights From Cross-Country Regression Analysis”, *Wider Development Conference on Debt Relief*, Helsinki.
- Hiç Gencer, E. (2002). “Çağdaş Büyüme Modellerinin Değerlendirmesi ve Türkiye Uygulaması” İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı (Doktora Tezi), İstanbul.
- Hiç, M.(1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitapevi, 1.Baskı, İstanbul.
- Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). “Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ocak-Haziran, 24, 63-75.
- Kar, M. ve Taban, S. (2003). “Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 58 (3). 145-169.

- Kazgan, G. (1991). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul.
- Kızıltan, A., (2011). *İktisada Giriş*, Atatürk Üniversitesi Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, Ankara.
- Kolçak, M. ve Arpa, T. (2017). “Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1976-2016)”, *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Cilt: 9, Sayı 33, ss.279-288.
- Kurz, H.D. ve N. Salvadori (2003). Theoricks of Economic Growth -Old and New in Neri Salvadori (Hrsg.): *The Theory of Economic Growth. A. Classical Perspevtive* Chelctnham. Edgar Elgar,1-22.
- Landau, D. (1986). “Government And Economic Growth İn The Less Developed Countries: An Empirical Study For 1960-1980”, *Economic Development And Cultural Change*, (Vol.35): 35-75
- Lın, S. (1994). “Government Spending And Economic Growth”, *Applied Economics*, (Vol. 26): 83-94
- Lın, Shuanglin ve Kim SOSIN (2001). “Foreign Debt and Economic Growth”, *Economics of Transition*, 9(3), ss. 635-655.
- Lucas, Robert (1988). “On the Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economics*, Vol:22, No: 1, s. 3-6, North- Holland.
- Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008). “Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)”, *Maliye Dergisi*, 155, 159-174.
- Muhteşem, Kaynak (2011). *Büyüme Teorileri Giriş*, Gazi Kitapevi Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- Özgüven, A. (1988). *İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Yayınları, İstanbul.
- Parasız, İ. (2003). *İktisadi Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Paul M. Romer, 1990. “*Endogenous Technological Change*”, *Journal of Political Economy*, Vol: 98, No: 5, Part: 2, s. 71-102, October.
- Ram, R. (1986). “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data: Reply”, *American Economic Review*, 79/1, 272-80.
- Ricardo. (1817). *On The Principles of Political Economy and Taxation*, Vol 1 of *The Works and Correspondance of David Ricardo*. Edited by P. Sraffawith the Collaboration of M.H. Dobb, Cambridge University Press, 1951.

- Romer, P. (1990). “Human Capital And Growth: Theory And Evidence”, *Carnegie-Rochester Conference Series On Public Policy*, 32: 251-286
- Sarıbaş, H. Sekmen, F. (2008). *Türkiye'nin Muasır Medeniyete Ulaşma Çabası*, Değişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Savaş, V. (1994). *Politik İktisat*, Beta Basım Yayın, 2. Baskı, İstanbul.
- Savaş, V. (1998). *Politik İktisat*. Beta Basım A.ş, 4. Baskı, İstanbul.
- Temiz, D. (2008). “Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi”, 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, 20-22 Şubat, İzmir.
- Thomas R. M. (1965). An Essay on The Principle of Population, *Sentry Press*, New York, s. 18.
- Tosun, M.S. ve Abizadeh, S. (2005). “Economic Growth and Tax Components: An Analysis of Tax Changes in OECD”, *Applied Economics*, 37, 2251-2263.
- Turan, T. (2008). Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Literatür İncelemesi, *Sayıştay Dergisi*, 69, 17-36, Erişim Tarihi (28.12.2022) <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/61525/918958>.
- Tüzün, O., Ekinci, R. ve Karabulut, Ş. (2018). Kamu Harcamaları ve Vergi Gelirlerinin Ekonomik Konjonktür Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.13, s. 45-54. Eskişehir.
- Ulusoy, A. (2006). *Devlet Borçlanması*, 3. Baskı, Mikro Yayıncılık, Trabzon.
- Uysal Doğan, Özer Hüseyin ve Mehmet Mucuk (2009). “Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965–2007)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, S: 4, s.161–178.
- Ünsal, E. (2007). *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara.
- Ünsal, E. (2017). *Makro İktisat*, Murat Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- Ünsal, E. (2019). *İktisadi Büyüme*, BB101 Yayınları: 10 2. Baskı, Ankara.
- Vural S. (1994). *Politik İktisat*, Beta Basım Yayın, 2. Baskı, s.182, İstanbul.
- Yıldız, F. ve Sarısoy, S. (2012). “OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 33(2), 517-540.
- Yüksel, C., ve Songur, M. (2011). Kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Ampirik bir analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.